Ouderen over ouder worden op het platteland

Pascal De Decker*, Brecht Vandekerckhove**, Emma Volckaert*, Celine Wellens** & Elise Schillebeeckx*

*Onderzoeksgroep P.PUL (Planning for People, Urbanity & Landscape) - Departement Architectuur KU Leuven
**Atelier Romain

Vlaanderen vergrijst. Tot ongeveer 2030 betreft dit vooral een toename van het aantal 60 tot 80-plussers, daarna staat de stijging vooral op het conto van 80-plussers. Het Federaal Planbureau (2015) raamt dat het aantal 80-plussers meer dan zal verdubbelen: van 360.000 in 2014 naar zo'n 800.000 in 2060; egen 2030 komen er ongeveer 130.000 bij. We moeten bijgevolg aannemen dat de zorgnood zeer sterk zal stijgen. Verhoudingsgewijs neemt de vergrijzing sterker toe op het platteland en in suburbane gebieden. De vraag stelt zich of die plekken goede plaatsen zijn om ouder te worden, wetende dat vele ouderen in onaangepaste woningen wonen (bijvoorbeeld verouderde woningen met trappen), die bovendien op plekken staan waar mensen en voorzieningen dun bezaaid zijn. Ten slotte zijn dit vaak ook plaatsen waar het leveren van de nodige zorg geen evidentie is. De Vlaamse thuisverpleegkundigen rijden nu al samen ongeveer 15 keer per dag de wereld rond. Wetende dat de zorgsector nu al een knelpuntberoep is, hoe kunnen we dan de verdubbeling van deze opgave opvangen.

We deden in opdracht van de Vlaamse Landmaatschappij onderzoek in twee casestudiegebieden. De context waarin ouderen op het Vlaamse platteland 'vergrijzen' is immers sterk afhankelijk van een aantal lokale, factoren. De cases in de Westhoek (deelgemeenten van Poperinge, Alveringem en Vleteren) gelden in een Vlaamse context als 'zeer landelijk', terwijl de casegebieden in de Kempen (kerkdorpen van Geel en Mol) op het gebied van bevolkingsdichtheid en voorzieningen al iets meer neigen naar het 'suburbane'. De vraag is of deze verschillen op het gebied van ruimte en woonomgeving ook een invloed hebben op het dagdagelijkse leven van ouderen op het platteland in beide gebieden. We gingen daarover praten met respectievelijk 24 en 31 ouderen. We hebben het in voorliggende korte bijdrage over het ontkennen van problemen en enkele verschillen tussen de Westhoek en de Kempen[1].

Er zijn geen problemen

Een belangrijke vaststelling is dat nogal wat ouderen lijken te ontkennen dat er problemen zijn. We stelden bijvoorbeeld vast dat verschillende respondenten reële problemen ontkennen die volgen uit de beperkte toegankelijkheid van de woning. Maar niet enkel de obstakels in en rond de woningen worden genegeerd, ook die in de woonomgeving. Vaak zijn (potentiële) problemen zelfs onbespreekbaar en raken de respondenten geïrriteerd wanneer er gevraagd wordt wat ze zouden doen in het geval van afnemende mobiliteit. Met betrekking tot 'zorg' constateren we dat heel wat ouderen hulp lijken te weigeren. Ze minimaliseren de hulpbehoefte, schamen zich en willen niemand 'belasten'.

We stellen dus vast dat heel wat ouderen de situaties vergoelijken en bestaande of potentiële problemen negeren. Dat heeft belangrijke implicaties: ouderen onderschatten bepaalde problemen. In bepaalde gevallen konden we die negatie van potentiële problemen zelf detecteren, door waar te nemen dat wat de respondent vertelt, niet overeenstemt met de werkelijkheid. Zo is er een respondent die zegt nog met de auto te kunnen rijden, maar moeilijkheden ondervindt met het verplaatsen van de koffiekan van het aanrecht naar de keukentafel. Of een andere respondent die vermeldt geen trappen te hebben op de gelijkvloerse verdieping, terwijl de trappen duidelijk zichtbaar zijn. Anderen 'normaliseren' bepaalde situaties en negeren potentiële problemen. Wanneer de doorgangen in de woning te smal zijn om er zich met een rollator te bewegen, wordt

[1] Voor de bespreking van de resultaten van het volledige onderzoek, bronnen en cijfers verwijzen we naar het boek De Decker, P., Vandekerckhove, B., Volckaert, E., Wellens, C. & E. Schillebeeckx (2018) *Ouder worden op het Vlaamse platteland. Over zorg, wonen en ruimtelijk ordenen in dun bevolkte gebieden*, Uitg. Garant, Antwerpen.

de rollator afgedaan als 'te breed', in plaats van de doorgang als 'te smal'. Wanneer de respondenten vertellen over een val in de woning, is dat nooit het gevolg van obstakels in de woning, of een gebrek aan houvast. Het is te wijten aan "toeval". Iets wat iedereen kan overkomen.

Niet overal hetzelfde

Ook al worden de onderzochte cases in de Westhoek en de Kempen in Vlaanderen beschouwd als gemeenten die behoren tot het platteland, toch vertonen zij onderling heel wat ruimtelijke verschillen. De (deel)gemeenten in de Westhoek worden gekenmerkt door open ruimte en een zeer landelijke omgeving. De cases in de Kempen zijn nog steeds landelijk, maar ze zijn dichter bevolkt en hebben meer voorzieningen ter beschikking. Deze verschillen op het gebied van 'ruimtelijke orde' en dus woonomgeving hebben duidelijk een invloed op het dagelijkse leven van ouderen op het platteland in beide gebieden.

In de eerste plaats maakt de woonplaats van de kinderen een verschil. In de Westhoek wonen de kinderen vaak verderaf dan in de Kempen. De kinderen uit de Westhoek die een hogere opleiding volgden, keerden na de studies vaak niet terug, maar ook de laagopgeleiden gingen verderop werk zoeken. Dit contrasteert sterk met de Kempen, waar *alle* respondenten kinderen hebben die in de nabije omgeving wonen. De Kempen biedt werkplaatsen voor zowel laagopgeleiden, als hoogopgeleiden (zoals de tewerkstelling rond het Albertkanaal, het SCK & VITO in Mol). En ondanks het feit dat de Westhoek het economisch zeker niet slecht doet de laatste jaren, lijkt de uitstroom van potentiële werkkrachten niet meteen te minderen. De nabijheid van kinderen is cruciaal in een context waarin het beleid een grote nadruk legt op het belang van mantelzorg. En waarbij ouderen geacht worden eerst de zogenaamde informele zorg aan te spreken, alvorens een beroep te doen op de formele zorg. Net doordat de kinderen van onze respondenten in de Kempen allen binnen een straal van 20 kilometer wonen, vormt het ontbreken van informele zorg er een minder groot en minder acuut probleem in het geval van een toenemende zorgvraag. De ouderen voelen zich immers gesteund door de (potentiële) zorg van de kinderen indien nodig[2]. Vele Kempische respondenten zien de kinderen op zeer regelmatige basis (vaak dagelijks) en ontvangen indien nodig ook al hulp van de kinderen. Bij de ouderen in de Westhoek is deze zorg veel minder 'nabij' en dit zowel in de letterlijke als figuurlijke zin van het woord. De kans op sociale (denk aan 'eenzaamheid'), maar ook fysieke (denk aan 'valpartijen in huis, zonder dat iemand het onmiddellijk opmerkt') drama's lijkt voor vele ouderen in de Westhoek dan ook net iets reëler te zijn dan voor de ouderen in de Kempen.

Ten tweede speelt het voorzieningenniveau in de (directe) woonomgeving een rol. Zowel in de Kempen als in de Westhoek is er sprake van een verschraling van het voorzieningenaanbod in de kleinere kernen. Toch is het aanbod in bepaalde landelijke kernen in de Westhoek beduidend kleiner dan in de Kempen. We mogen ons echter niet blind staren op dit verschil. Bij een afname van de persoonlijke mobiliteit wordt de actieradius sterk beperkt en dan liggen bepaalde monofunctionele verkavelingen van de Kempen, net als de landelijke Westhoek-cases, ver van voorzieningen en zijn ze dus ook niet bereikbaar voor ouderen die slecht te been zijn.

Een derde, hiermee samenhangend, element is het openbaar vervoersaanbod. Zowel in de Westhoek als in de Kempen zien we hoe de meeste respondenten zelden tot nooit gebruik maken van het openbaar vervoer. Dit heeft deels te maken met het feit dat de ouderen, zolang het nog kan, een duidelijke voorkeur voor de auto hebben, maar kan ook deels verklaard worden door het feit dat het openbaarvervoersaanbod ontoereikend is. In beide regio's werden en worden de diensten van de lokale belbus afgebouwd. Enkel in Mol werd hier op lokaal niveau een alternatief openbaarvervoersaanbod voor uitgewerkt. Het resultaat is dat de voorzieningen in het centrum, en in het bijzonder de wekelijkse markt, voor veel ouderen uit de verschillende kerkdorpen of deelgemeenten opnieuw beter bereikbaar zijn.

Tot slot

[2] Niettegenstaande dat heel wat ouderen aangaven de kinderen niet te willen 'belasten'.

Mensen worden niet ouder in een "ruimtelijk vacuüm". De woonomgeving is van groot belang. Zowel op een directe als indirecte manier. Zo kunnen toegankelijke, kwalitatieve voetpaden en oversteekplaatsen, een veilige wandeling naar de winkel garanderen. Uiteraard op voorwaarde dat er een winkel nabij is. Maar ook indirect speelt de omgeving een rol in het leven van ouderen. Zo blijken kinderen verderaf te woning in een regio met een kleinere variëteit aan werk. In een beleidscontext met een grote focus op informele zorg, is die nabijheid nochtans cruciaal.

Smal voetpad met obstakels. Foto: Mathijs Cool

Drempels bij het betreden van de woning. Foto: Mathijs Cool